

150 de ani de la nașterea unui simbol, Enrico Caruso

Text de Costin Popa

A rămas un nume de legendă în arta lirică. Intangibil. Niciun tenor ce i-a fost contemporan sau i-a urmat, din vremurile sale și până astăzi, nu a putut fi comparat cu Enrico Caruso. Nimeni nu i-a atins coroana de lauri.

S-a născut și s-a stins din viață la Napoli, a trăit 48 de ani, între 25 februarie 1873 și 2 august 1921. A debutat în orașul natal pe 14 martie 1895 în rolul principal din opera „L'Amico Francesco” de Mario Morelli, astăzi uitată, iar ultimul spectacol l-a avut la Metropolitan Opera din New York în 24 decembrie 1920 ca Eléazar din „Ebreca” de Halévy.

O carieră de două decenii și jumătate l-a înălțat pe piscuri, devenind unic peste timpuri, idol al publicului din teatrele italiene mai mici în care a cântat după debut, apoi la prima apariție pe scena Scalei din Milano în rolul Rodolfo („Boema”, 26 decembrie 1900) sub bagheta lui Arturo Toscanini, urmate de cele de la Operele din Monte Carlo, Varșovia, Buenos Aires, Sankt Petersburg (Mariinsky), Moscova (Bolșoi), din nou Milano, Napoli (San Carlo), Londra (Covent Garden). Toate aceste prezențe au fost preliminarile pentru debutul la Metropolitan (Ducele de Mantua din „Rigoletto”, 23 noiembrie 1903), care a deschis seria celor 864 de apariții pe marea scenă, întretesută cu spectacole și concerte în întreaga Americă, în Canada, dar și

În Belgia, Germania, Franța, Austria, din nou la Londra, Monaco și Buenos Aires (Colón), apoi în Ungaria, Uruguay, Brazilia, Mexico City, Havana, entuziasmând seară de seară publicul și critica.

66 de roluri au constituit repertoriul lui Enrico Caruso, dintre care 42 s-au situat pe agenda sa permanentă. S-a concentrat pe literatura de operă italiană (peste 70% din titluri), franceză (16%), sporadic germană (Meyerbeer, Wagner), austriacă (Mozart, Goldmark) și braziliană (Carlos Gomes).

Caruso a urmat traiectul firesc al dezvoltării vocalității, de la tenor lejer și liric la liric-spint și spinto-dramatic. Tot acest parcurs s-a derulat fără uzură, în condițiile păstrării prospețimii timbrale de aleasă calitate, omogenității cu pasaj de registru insesizabil, conservării ambitusului cerut pentru diversele scriituri.

A lăsat ca moștenire inestimabilă 247 de înregistrări fonografice de arii, duete și cântonete, gravate între 1900 și 1920, remasterizate periodic pe măsura progresului tehnologic, fond de aur care menține neștearsă amintirea vocii și personalității artistice a lui Enrico Caruso, model peste veacuri, dovadă a marilor sale virtuți de glas intens colorat, strălucitor, a tehnicii asigurate și lecturii stilistice, într-un cuvânt, de veritabilă artă.

A trecut prin toate epocile componistice, de la baroc (Lully) și clasicism (Mozart) la belcanto-ul pur (Rossini) la cel romantic (marea majoritate a partiturilor), de la verism la drama muzicală wagneriană.

Primele înregistrări datează din 1900-1901, patru la număr, cu pian, în public. În privința cântonetelor, ce putea fi mai autentic decât spiritul nativ napolitan exteriorizat prin voce? Alături de ele, „E lucevan le stelle” („Tosca”) cu inflexiuni dureroase, prefigurare a marilor sale interpretări veriste.

Belcanto și romantism

Narativul *dolce* înspre incredibila țesătură acută, încoronată de contra-Re bemol, descrie belcanto-ul rossinian reprezentat pe disc prin „Cujus animam” din „Stabat Mater”. Belcanto-ul romantic timpuriu donizettian este abordat prin demonstrații de Do înalt, finețe cu *portamenti* de bun gust („Spirto gentil” din „Favorita”), transparență și abandon extatic (serenada „Com'è gentil” din „Don Pasquale”), pentru ca în „Una furtiva lagrima” din „Elixirul dragostei”, poetic, să îmbogățească pe alocuri desenul melodic cu *appoggiaturi*, o modă a vremii, dar și cu nuanțări de atmosferă, *diminuendi* îndeosebi, în contextul obișnuitului său cânt fluid. Alături de renumitul bariton Giuseppe de Luca, din aceeași operă înregistrează duetul „Venti scudi” cu o culoare mai întunecată de glas, menținând intențiile vocale tipic italiene.

Această tentă pe care a căpătat-o în ultimii ani de carieră l-a făcut să înregistreze chiar aria de bas a lui Colline din „Boema”.

Partiturile romantice verdiene i-au oferit o multitudine de oportunități. Urmând traiectul componistic, impresionează cantabilitatea epică și unda de tristețe a ariei „Ah, la paterna mano” din „Macbeth”, după cum lejeritățile de scriitură, transparența, grația și brilianța expresiei Ducelui de Mantua („Rigoletto”) își găsesc locul în „Questa o quella” și „La donna è mobile”, în timp ce „Ella mi fu rapita” capătă vehemență în recitativ, alternantă cu moliciuni de sunet, cu căldură emoțională în arie. Înregistrărilor din „Rigoletto”, marele Caruso le-a adăugat cu senzualitate și respirație prelungă până în registrul acut, cvartetul, în compania faimoasei Amelita Galli Curci, Florei Perini și lui Giuseppe de Luca.

Din „Trubadurul”, Caruso a extras pentru disc aria „Ah sì, ben mio”, plină de lirism pasional, rău prevestitor. A folosit o cadență finală proprie, care i-a permis adaosul unui exemplar Si bemol acut. Din același opus a înregistrat arioso-ul „Mal reggendo” (cu Louise Homer) și „Miserere” (cu Frances Alda). Brindisi din „Traviata” a fost interpretat alături de reputata soprană Alma Gluck, născută la Iași în 1884. Deși apăruse în multe roluri de altă factură, tenorul a reușit un cânt într-o *mezzavoce* inspirată de un tipic suflet de îndrăgostit.

Vocalitatea liric-spintă este probată și în duetele Don Alvaro-Don Carlo din „Forța destinului”, „Solenne in quest'ora” (tonuri sumbre ale registrului central, aproape baritonale, ca ale partenerului Antonio Scotti, la care

adaugă măiestrite *crescendi* pe note înalte), „Sleale!” (insertii dramatice și un Si natural acut tăios, în compania lui Giuseppe de Luca), precum și „Le minaccie i fieri accenti” (cu Antonio Scotti), în care dramatismul merge la extrem,

Selecția verdiană se încheie cu pasaje din „Aida” și „Otello”, în care Enrico Caruso și-a demonstrat imensa capabilitate de a aborda desene melodice de la liric la dramatic, cu aceeași pricepere. „Celeste Aida” este redată printr-un *legato* cursiv și filaje visătoare, duetul cu Amneris (Louise Homer) aduce accente zguduitoare, iar cel final, cu Aida (Johanna Gadski), se desfășoară într-un unduitor, învăluitor *pianissimo* ce merge până la acute emise cu stupefiantă ușurință. În rolul Maurului, în scurtul fragment „Ora e per sempre addio” înregistrat în 1910, este surprinzător prin tristețe și colorizări aproape *piangendo*, finalizate cutremurător.

Verism și lirică franceză

Literatura veristă și-a găsit idealul prin tălmăcirile lui Enrico Caruso. Din opusurile lui Puccini, redă atmosfera intimă, seducătoare prin simplitatea adresării în „Boema” („Che gelida manina”, transpusă cu un semiton mai jos),

derulează domol, în extaz, ca o chemare pasională aria „Donna non vidi mai” („Manon Lescaut”), se arată imersat în vraja nopții de dragoste la finalul duetului cu Cio-Cio-san alături de Geraldine Farrar, precum și contemplativ, dar cuprins de remușcări explozive în aria „Addio fiorito asil”. Din „Tosca”, după gravura de pe discul de debut, Caruso a înregistrat „Recondita armonia”, ca reflecție la misterul artei, al farmecului feminin.

Dipticul de scenă „Cavalleria rusticana” și „Paiate” i-a oferit ilustrului tenor desfășurări de mare varietate lirico-dramatică. Cântă o Siciliană ca o chemare învăluită în farmecele Lolei și își imploră cu durere mama în aria „Addio alla madre” după care, pentru „Paiate”, dă întreaga măsură a tulburării unui suflet sfâșiat („Vesti la giubba”), dus până la limitele tragicului, în forță, amplu („No! Pagliaccio non son”). *Forza e lagrima*, cum cereau vechii maeștri.

Componistica franceză, interpretată cu pronunție ireproșabilă, a avut împliniri de excepție prin arta lui Caruso. În liricele arii din „Faust”, „Pescuitorii de perle” sau „Manon”, vocea tenorului descrie vaporos finețea atmosferei incantate de iubire („Salut! Demeure chaste et pure” cu Do acut final atacat moale și crescut progresiv), zugrăvește pictural și tandru exotismul nopții reflectate în mângâierile iubitei („Je crois entendre encore”) și visează („O dolce incanto”, versiune italiană a ariei „En fermant les yeux”) grație muzicalității și *legato*-ului ireproșabil. Tot din „Manon”, a înregistrat înduioșător duetul din actul al II-lea cu Geraldine Farrar și aria „Ah, fuyez douce image”, plină de poetică și pasiune trepidantă. O rugă eroică, cu penetrante atacuri înalte a fost „O Souverain! O Juge! O Père!” din „Cidul”. Similar, implorația fierbinte a vocii sale impunătoare domină interpretarea scenei „Vois ma misère, hélas!” („Samson și Dalila”). O capodoperă este și înregistrarea ariei lui Eléazar din „Ebreea”, plină de emoție profundă și dăruită cu acute puternice. În fine, aria lui Don José din „Carmen” există pe discuri în variante franceză și italiană, prima citită mai liric, într-un *crescendo* expresiv înspre finalul viguros, cea de-a doua, impregnată de tristețe și un *Si bemol* de încheiere, cu alură cvasi-disperată.

Bijuterii de vocalitate și interpretare sunt și înregistrările ariilor din „Don Sebastiano” (Donizetti), „Boema” (Leoncavallo), „Africana”, „Gioconda”, „Mefistofele”, „Martha”. Și câte altele, imposibil de detaliat aici.

Ca un corolar al înaltului meșteșug artistic carusian, stă ultimul document *live* din 16 noiembrie 1920 în care tenorul pornește de la un *lamento* preclasic („Bois épais” de Lully) cântat în tente reținute și cu acute solide, trecând prin belcantoul rossinian („Domine Deus” și „Crucifixus” din „Petite messe solennelle”) cu alternanțe de *mezzoforte* și sunete autoritare spre culminațiile cu Si bemol-uri de manual și până la romanticul Meyerbeer, „Deh ch'io retorni” din „Africana”, arie eroică și frazată cu linie vocală impecabilă. O *summa summarum* de amintire a unei cariere ilustre.

Să nu uităm și că a fost creatorul mondial al rolurilor Federico („Arlesiana”), Loris („Fedora”), Maurizio („Adriana Lecouvreur”), Federico Loewe („Germania” de Franchetti, operă pierită în colbul vremurilor), Johnson („Fata din Far West”), ale căror arii au fost gravate exemplar pe disc.

După 150 de ani de la naștere, Enrico Caruso rămâne *il tenore assoluto* al universului infinit, simbol al perfecțiunii.